

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA ORTA AVRUPA İLE İSTANBUL ARASINDA VENEDİK ÜZERİNDEN TİCARET BAĞLANTILARI

Herman Kellenbenz

Almancadan çeviren: Ergün Özsoy

15. yüzyıl sonu ile 16. Yüzyılın başlarında Orta Avrupa ile İstanbul arasında-ki ticari ilişkiler hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Anlaşılabilir bir biçimde Alman Roma İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkiler inançlardaki karşılık sebebiyle pek dostça değildi. Türklerle ticaret yapmak kabul edilmezdi.

Yine de birkaç nattan bir şeyler sezmek mümkündür. 15. yüzyıl başlarında ölen Ulman Stromer'in Tuna üzerinden Karadeniz'de ticari ilişkileri bulunduğunu biliyoruz.¹ Bundan başka Nürnberg'in de 15. yüzyılda bu güneydoğu taraflarına bazı erken bağlantıları olduğu görülebilir.² 15. yüzyıl ortalarında en azından 1456'dan önce Nürnberg'in kuzeyindeki Grossenbruchlu Johannes Tilmann Galata'da öldü. Tilmann vaktiyle Stromer'in firmasının temsilciliğini yapmış Lienhardt Reutheimer'in bir ticari görevlisi idi.³ 1511'de Nürnbergli tüccar Hans Krafft İstanbul'da yaşıyordu. Bu kayda Lazarus Holzschuher'in

¹ Makalenin orijinal adı: "Handelsverbindungen zwischen Mitteleuropa und Istanbul über Venedig in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts", Kellenbenz, Hermann. (1969) In: Actes du premier Congres International des Etudes Balkaniques et Sud-Est Europeennes, Tl. 3, s. 839-843.

Wolfgang Freiherr Stromer von Reichenbach, die Nürnberger Handelsgesellschaft Gruber – Podmer-Stromer im 15 Jh. (Nürnberg Froschungen 7), Nürnberg 1963, s. 85.

² Aynı şekilde, Türkmen Beyi Kara Yuluk'tan Kral Sigismund'a Mart 1431'de gelen bir mesaj, Nürnberg meclisinde, in Jahrb. F. Fränkische Landesforschung, 22, 1962, s. 440.

³ Rudolf Kummer, Aus der Geschichte des Bayerischen Orienthandels, Ein Beitrag zur Handelsgeschichte Bayerns, München 1927, s. 12; Aloys Schulte, Geschichte des mittelalterlichen Handels und Verkehrs zwischen Westdeutschland und Italien, Leipzig 1900, II. S. 164, Nr. 269.

1511’de kaleme aldığı Nürnberg’in ileri gelenlerinden bahseden eserinde rastlanır.⁴

Boğaziçi’ne ticareti sağlayan yollar hakkında daha fazla bir şey bilmiyoruz. Ana kara yollarından biri Lemberg’den⁵ Karadeniz’e gidiyordu. Deniz ticareti söz konusu olduğunda Venedik ve Cenova önemli istasyonlar olmuştur. Venedik Almanların direk Levant bağları kurmasında işlerini zorlaştırıyordu çünkü buraya sadece Alpler üzerinden ulaşmaları gerekiyordu. Cenova bir nebze daha kolay ulaşılabilir durumdaydı. Kral Sigismund zamanındaki Venedik ambargosu sırasında Tirol yolu Yukarı Almanlara kapandığında Riga keteni Ulm’a Cenova ve Kefe üzerinden gelmişti.⁶ Ceneviz noterlik dosyasında ise Nürnbergli bir tüccarın ardında 6000 dükalık bir varlık bırakarak Galata’da öldüğü kaydedilmiştir.⁷

Osmanlılar ile Batı arasındaki bitmek bilmeyen savaş mücadelesi Osmanlı başkenti İstanbul ile mevcut ilişkilerin kaybolmasında muhtemelen etkili olmuştur. Doğu Hindistan ve Ümit burnu deniz yolları bulunduğundan beri ise Antwerp ile İspanyol-Portekiz pazarlarının çekim gücü artmıştı.

Bütün bu genel gelişmelerle birlikte Venedik üzerinden de bazı bilgilere ulaşabilmemiz gerekir. Bu konuda açıkça ilk olarak başvurabileceğimiz kaynak olan Simonsfeld’in “Fondaco dei Tedeschi” kitabı ne yazık ki pek yol gösterici olmaz.⁸ Bu husustaki önemli ve anlamlı belgeler Tetzl arşivindedir. Yakın zamanlarda Augsburglu tüccar Jakob Rehlinger’in Venedikli bir tüccar arkadaşının yardımıyla Osmanlı Sarayı ile ilginç bir ticari bağ kurmuş olduğunu gösterme imkanı bulabildim. Bu ticari ilişkinin içeriği şu şekildedir:⁹

Rehlinger ve ortağı Antwerp’li Piero van de Valle’ye ait firmaları üzerinden Antwerp’te Brüksel’de Goblen ticareti, yapan Guilliamo Darmoien ve firmasından ödemesi aylara göre ayarlanmış biçimde Pavia savaşının resmedildiği 7 goblen ile 12 av sahnesi satın alırlar. Satışın tamamı 136.000 dükayı geçmektedir Rehlinger 18 Ağustos 1533’te Venedik’te Marco di Nicolao’ya iki örnek goblen verir ve İstanbul’a giderek sultana sunması için anlaşır. Eğer iş sonuçlanırsa Marco di Nicolao beşte bir alacak Rehlinger ve firması beşte dört alacaktır. İşin idaresi Rehlinger ve firmasında kalacak İstanbul’da da işler onlar veya temsilcileri aracılığı ile yapıla-

⁴ Nach freundlicher Mitteilung von Herrn Dr. Wolfgang Freiherr Stromer von Reichenbach in Erlangen (Staatsbibliothek Bamberg Ms I. H. Hist. 62, fol 184).

⁵ Vgl. Lucja Charewiczowa, Handel Swrediniowiecznego Lwowa, Lemberg 1925; I. Nistor, Die Auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV., XV. U. XVI Jh., Gotha 1911.

⁶ Kurt Hettler, Ulms Wollhandel und Wollgewerbe, hauptsächlich im 16. Und 17. Jh., Diss. Würzburg 1923, s. 63f.

⁷ Jacques Heers, Génesau XV siècle, Activite économique et problemes sociaux, Paris 1961 s. 444.

⁸ Henry Simonsfeld, Der Fondaco Tedeschi in Venedig und die deutschen venetianischen Handelsbeziehungen, I/ Stuttgart 1887.

⁹ Hermann Kellenbenz, Jakob Rehlinger, Ein Augsburger Kauffman in Venedik, in: Beiträge zur Wirtschafts und Stadtgeschichte, Festschrift für Hektor Amman, Wiesbaden 1965, S: 362 ff.

caktır. Anlaşma ile ilgili aynı ifadelere sahip noter huzurunda iki belge hazırlanmış.¹⁰ İşin bir sonuca varıp varmadığını ise kesin olarak bilmiyoruz.

Rehlinger'in çalışmanı Jost Butz'a yazdığı 10 Haziran 1535 tarihli bir başka belgeden anlaşıldığına göre Rehlinger Venedikli tüccarlar Alovise Caorloni, Marco de Nicolo ve Pietro della Pora ile birlikte İstanbul'da kalmıştır. Ticari bağlantılar dolayısıyla kendisine ipotek olarak bıraktıkları 12.000 düka değerinde iki yakutu bu arada Venedik'e dönmüş olan Marco di Nicolao'nun bozdurması gerekmektedir, ancak bu iş başarılamayınca yakutlar İstanbul'da kürkle bozdurulacaktır.

Yazışmalarda tahıl da söz konusu olan bir diğer üründür. Görünüşe göre Karadeniz'de İstanbul üzerinden Rusya bağlantısı mevcuttur.

Bir başka not da ilgi çekicidir. Rehlinger Baptista Vernigalli'ye eğer İstanbul'daki kardeşinden haber duyarsa veya ondan imparatorluk donanmasının hareketi ile ilgili bir şey öğrenirse Butz'u haberdar etmesini rica eder. Butz aldığı haberleri Augsburg'a geri dönen Rehlinger'e iletcek o da daha ileri iletacaktır.

Venedik üzerinden gerçekleşen İstanbul ticaretinde Goblen, mücevher vb. lüks mallar önemli bir rol oynuyordu. Ayrıca önceleri Amerika'dan büyük miktarlarda getirilen inciler de hesaba katılmalıdır. Lizbon ve Sevilla'daki Yukarı Almanya'nın tüccarları bu inci ve mücevher ticareti ile yakından meşguldü, Lizbon'da Jorge Hervart, Sevilla'da Sebastian Neidhart ve Lazarus Nürnberger bunlardan bazılarıdır. Hangi miktarlarda incinin İspanya'dan Antwerp yoluyla Augsburg'a gelmiş olduğunu Augsburglu tüccar Christoph von Stetten kaydetmiştir.¹¹ Augsburg'da Christoph Herwart'ın damadı Sebastian Neithart bunları getirebilenlerin başlıcasıydı. Lazarus Nürnberger Nürnberg'deki meclis üyesi Jobst Tetzl ile bağlantılıydı incileri ona ulaştırıyor o da diğer yerler yanında İstanbul'a da inci gönderiyordu.¹² Tetzl de 1530'da Lizbon'da bulunmuş dolayısıyla oradaki ticari ilişkileri kendisi de tecrübe etmişti.¹³ Nürnberg vasiyetinde Tetzl ile hesaplarını tam kapatmamış olduklarını, halledilmesi gereken üç iş daha olduğunu kaydeder. Bunların ikisi Venedik ve İstanbul bağlantılarıdır. Bir defasında Nürnberg tarafından Sevilla ve Lizbon'da Türk padişahu için değerli mücevherler alınmış Tetzl bunları Nürnberg'de alıp İstanbul'a iletmişti. Hatta Venedik'te ödeme garantileri de verilmişti. Bir diğeri ise Nürnberg'in Tetzl'e gönderdiği 3000 düka değerindeki Venedik'te

¹⁰ Vgl. Hermann Kellenbenz, Os mercados alemães em Lisboa, in: Revista Portuguesa de Historia IX, Coimbra 1961, Sonderdruck, 20 s.

¹¹ Stetten- Jahrbuch MCML, II. Band. Von Stetten Geschlechterbuch MDXXXVIII, bearbeitet und herausgegeben von Albert Haemmerle, s. 52 ff.

¹² Enrique Otte, Jakob und Hans Cromberger und Lazarus Nürnberger, Die Begründer des Deutschen Amerkahandels, in: Mitteilungen des vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg 52, 1963/64, s.142 f.

¹³ Hermann Kellenbenz, Os mercados alemães em Lisboa, s 11 f. Daha sonra kardeşi Hans Tetzl'in in Küba'daki bakır madenlerine dahil oldu. Theodor Gustav Werner, Das Kupferhüttenwerk des Hans Tetzl aus Nürnberg uaf Cuba. (1545-1571) und seine Finanzierung durch europäisches Finanzkapital, in: Vierteljahrschrift für Sozial – und Wirtschaftsgeschichte 48, 1961, bes, S.317 f., 322 ff.

Vicente Liber'e sattığı ziynet eşyaları idi.¹⁴ Nürnberger Tetzal arşivinde olan ve Jakob Rehlinger'in ticaretinden ve Jobst Tetzal ile bağlantılarından bahseden iki belge vardır, bundan daha fazlasını tam olarak bilemiyoruz. Tetzal ailesi üyeleri kendileri de Venedik'i tabii ki iyi tanıyorlardı. Bazı dökümanlar korunmuştur, bazıları Frederigo Zetilo hakkında, bazılarında geçen isim ise şöyle: "Src Jodoco Federico Tetzal todesco al prese(n)te eletto serge(n)te della serra deli scolari."¹⁵

Rehlinger'in Venedik'teki Nürnbergli tanıdıklarından biri de Ruprecht Haller idi. Çalışanı Butz'un Rehlinger'e yazdığına göre satılacak elbiseleri satamayıp Heller'e bırakması gerekmiştir yoksa satılamayıp bozulacaktır, bu arada Heller de Venedik'ten ayrılır.¹⁶

Burada tanınmış Nürnbergli aristokrat Haller ailesine mensup biriyle karşılaşıyoruz. Daha sonra Macaristanlı Maria'nın danışmanı ve kahyası olacak olan bir Rupert Haller Habsburg hanedanından Ferdinand'ın sultana gönderdiği elçi heyetinin bir üyesi olarak babası Christoph Haller ile birlikte uzun süre İstanbul'da kalacaktır.¹⁷

Venedik üzerinden İstanbul'la nasıl bu kadar iyi ilişkiler kurulmuş olabildiğini sorgulamakta yarar var. Burada sultanın sarayı ile çok iyi bağları mevcut olan Venedikli Alvise Gritti'yi de hesaba katmamız gerek. Heinrich Kretschmayer Gritti'nin maceralı hayatını ortaya koymuştu, sadece konumuzla ilgili kısımları buraya alabiliriz.¹⁸

Ludovico veya Alvise Gritti Rum bir kadının gayri meşru çocuğuydu ve 1480'de İstanbul'da doğmuştu. Babası Andrea Gritti 1523'te Venedik Doç'u oldu. Alvise Gritti bir süre Venedik ve Padua'da yaşadı ancak gayri meşru bir evlat olarak burada elde edebileceği bir mevki olmadığından 1507 veya 1508'de İstanbul'a döndü ve tüccarlığa başladı. Özellikle değerli taşlar ve şarap ticareti yaparak Türkler ve Hristiyanlardan büyük kazançlar elde etti, itibar kazandı. Andrea Gritti'nin Doç olduğu yıl sadrazam olan İbrahim Paşa Gritti'yi sultana takdim etti. Kanuni 1529 Mayıs'ında İstanbul'dan Macaristan seferi için ayrılırken ordunun tedarikçilerinden biri de Gritti idi.¹⁹ Johann Zapolya Buda'da kral olarak kabul edildiğinde

¹⁴ Otte, Jakob und Hans Cromberger, s. 142 f.

¹⁵ Tetzelscher Nachlass im Stadtarchiv zu Nürnberg (Rep. E23: von Tetzalche Familienstiftung Kirchensittenbach Ak VII Nr. 5) Tetzal soyağacı için: Geschlechterbuch der Tetzal verfaßt von Joachim Tetzal, im Germanischen Nationalmuseum, Nürnberg H 6222 a.

¹⁶ Kellenbenz, Jakob Rehlinger, a.a.O., s. 377.

¹⁷ Vgl. Die Haller von Hallerstein, Eine Nürnberger Patrizierfamilie im europäischen Raum, Ausstellungskatalog 1961, Nr. 110 und 134.

Heinrich Kretschmayr, Ludovico Gritti, Eine Monografie, in: Archiv für österreichische Geschichte 83, Wien 1897, s. 1-106

¹⁸ Heinrich Kretschmayr, Ludovico Gritti, Eine Monografie, in: Archiv für österreichische Geschichte 83, Wien 1897, s. 1-106

¹⁹ Kretschmayr, Ludovico Gritti, S. 21 ff.

Gritti ona danışmanlık etmek üzere orada bırakıldı. Eğri'ye Piskopos ve hazinedar olarak atandı daha sonra genel vali oldu. Şubat 1531'de büyük işlerini takip etmek üzere İstanbul'a geri döndü. İbrahim paşa diğerleri yanında Yunanistan vergi gelirlerinin idaresini ve Ragusalıların Macaristan için verdikleri yıllık haracın toplanması işlerini ona verdi.

Bütün bu süre boyunca Gritti Venedik'te tüccar olan kardeşi Lorenzo ile ticari bağlarını devam ettirmişti. Gritti'nin aracılığı ile Sultan Süleyman 1534'te Venedikli tüccarlardan 200.000 düka değerinde değerli taşlarla süslenmiş altından bir tac (başlık) satın aldı bunun ödenen 90.000 dükasından kalan ücret Gritti'nin ölümü üzerine (1534) ödenmemiş olarak kaldı ve Venedikli tüccarlar iflas etti.

Kanuni'nin İkinci Macaristan ve Avusturya seferinde Erdel ve Macaristan'la ilgili hırslı planlarını tekrar uygulamaya koyuldu ve sonunda Genel Vali oldu. 1533 Mart'ında sultanın emriyle İstanbul'a çağrıldı. Burada Habsburg elçileri Vespasian von Zara ve Cornelius Duplicius ile Macaristan meselesi hakkındaki görüşmelere katıldı.

Gritti'nin nüfuzu bir süre sonra azalmaya başladı. Ekim 1533'te İbrahim Paşa İran seferi hazırlıkları için doğuya gitti. 1534'te Sultan yazın İran başkenti Tebriz'i ele geçirmek üzere kendisi sefere çıktı. İbrahim Paşa'nın yokluğunda Gritti'nin durumu İstanbul'da kötüye gitti ve Haziran 1534'te kendisini Eylül sonunda Medias'ta ölümle buluşturacak olan maceralı seferine çıkmak üzere Osmanlı başkentinden ayrıldı. Bu dramatik değişiklikle birlikte Venedikli tüccarların İstanbul'a bakışları ve ticaret imkanları da sekteye uğramış oldu. Benzer havayı Jakob Rehlinger günlük notlarında Jost Butz'a aksettirmiştir. Şimdilik Sultanın doğu seferinden dönüşünü müteakip muhtemel gelişmeleri beklemektedir.

Rehlinger'in sözü edilen günlüklerinde tekrar İstanbul'a yolculuk etme hesapları da konuşulanlar arasındadır. Bu durum bize Venedik'ten İstanbul'a hangi kara yollarının takip edildiği sorusunu karşımıza çıkaracaktır. Bu kara yollarının ne şekilde devam ettiğini bir başka araştırmaya bırakmamız gerekir.